

DANMARKS ANDLIGA UPPRUSTNING

Av folkhögskolläraren ARNE LINDGREN, Stockholm

DANMARK tog aldrig svärdet i sin hand, icke det svärd, som består av jordiskt stål, ty något sådant ägde det knappast, men vi kunna vara övertygade om, att det i stället vässar ett annat svärd, det svärd, som kallas andens och som Danmark har ägt mera av igenom långa tider än kanske något annat land i världen. Det är det andliga svärdets kamp med det stål gjorda, som nu försiggår i vårt södra grannland. Förvisso är denna kamp en spännande strid, ty dess utfall skall förtälja oss, om ett litet, andligen upprustat folk i längden är starkare än denna världens militära stormakt. Genom att följa kampen — så gott som det nu kan låta sig göra — kunna vi få en fingervisning även om våra egna möjligheter, om de chanser vi som folk ha att bestå i vår hårdhänta värld.

Det sker verkligen något i Danmark just nu. Det ser bara icke så mycket ut i världens ögon och åtnjuter icke samma intresse i dagspressens sensationsrapporter.

En gång du herre var i hela Norden,
bjöd över England, nu du kallas svag,

sjunga danskarna i en av sina käraste nationella sånger och mena därmed, att Danmark blott *kallas* svagt i dag, fast det i själva verket är lika starkt som förr, även om dess styrka är av inre art.

Danmark har haft så bråttom med att befästa denna sin inre styrka, att folket först på de senare åren tycks ha blivit fullt medvetet om den verkliga utvecklingsgången i sin historia. Danmark har genomlevt en lång självbesinningens dag under de år, Hitler har härskat över den södra grannen. »Vi har varit ett vikande folk», ha historieforskarna med den kände folkhögskolemannen C. P. O. Christiansen i spetsen förklarat. Och danskarna ha tittat i sin historia och funnit, att det var riktigt. Då Gustav

Vasa midsommardagen 1523 tågade in i Stockholm, var det definitivt förbi med alla möjligheter att fullfölja Kalmarunionens försök att skapa ett stort nordiskt rike under dansk ledning. Drygt hundra år senare — 1658 — skedde en ännu större olycka. Då gjordes med Skånes förlust ett inhugg i själva den danska folkgrunden, något som danskarna knappast ha hunnit glömma ännu. Bara för ett par år sedan hörde jag den nu döde historiske diktaren Thorkild Gravlund harmfullt tala om denna lemlästning av det uråldriga rikets harmoniska och organiska tredelning i Skåne, öarna och Jylland.

Men färden gick vidare nedåt den historiska utförsbacken. »Skåne kan smärta, men beskare möte bjuder vår svikna broder vid Sli», sjunger den dansk-nordiske diktaren Valdemar Rördam. Den svikna brodern är danskheten i Sydslesvig, som genom danskt vanstyre förtyskades i den långa tid Schleswig-Holstein bildade två hertigdömen under den danska kronan. 1864 erövrade Bismarcks nya Tyskland bägge hertigdömena. 1920 återfick visserligen Danmark det ännu danska Nordslesvig, men det var icke tack vare det egna landets militära makt och styrka, utan därför att de allierade hade segrat över Tyskland i världskriget. Men även — och icke minst — därför att ett nytt Danmark hade framstått i mellantiden, ett Danmark, vars styrka låg i själva folklivet, i kulturen och kristendomen, Grundtvigs nya Danmark, som i Sönderjylland visade sig så livskraftigt, att det under den femtioåriga tyska ofrihetstiden där förmådde återerövra några av de förlorade folkgrupperna i en rent folkligt-kulturell kamp med den tyske kulturjätten.

Dessförinnan hade emellertid Danmark gjort ett sista förtvivlat försök att gå den romerska erövringsens väg, icke så mycket genom egna krigarbragder, kanske, som genom att sko sig genom Napoleons. Trofastheten mot den väldige bundsförvanten slutade som bekant med förlusten av Norge.

Nu hade Danmark slutgiltigt bränt sina vingar i storpolitikens väldiga krigsbål. Det började söka sig nya vägar, inre, andliga vägar, kanske med det dolda hoppet, att det i dessa hade funnit det enda försvarsmedel, som nu återstod för Danmark — den danska »folkeand», folkanden, N. F. S. Grundtvigs oförlikneliga upptäckt. Europas äldsta kungarrike, ett krigarfolk med vikingar till stamfäder, hade hittat en ny farbar väg in i framtiden. Denna väg hade det redan beträtt 1864, och den var även då anledningen till att Danmark stod så dåligt militärt rustat

inför det tyska angreppet. Att det dock gjorde motstånd den gången får väl förklaras med att det icke då kände det nya Tysklands militära styrka. 1940 hade det fått kännedom om den och drog konsekvensen därav. Danmark 1864 och Danmark 1940 är samma Danmark. Men skall det överleva 1940, liksom det överlevde 1864? Det är den stora frågan.

Redan före 1864 hade Grundtvig¹ börjat så sitt kraftiga utsäde på Danmarks mustiga åker. Vad denne ensamme man har betytt, betyder och kommer att betyda för det danska folket är det omöjligt att med ord förklara. Han måste upplevas i ett liv tillsammans med det danska folket. Ty han är en del av detta folk, ja, han är själva folket, dess sinnebild och innehåll. Han kan lika lite som livet sättas på en formel. Han är pulserande, bubblande och oberäknelig. Han lever ännu, fast död för länge sedan. Men fastän han är så svår att fånga på ett dött fotografi, blir jag ändå här tvungen att söka teckna hans ansikte.

Grundtvig lär, att en människa icke kan lösslitas från sitt folk utan att gå under. Att bevara folket är därför att även bevara alla de människor, som tillhöra folket. Ty människan kan blott leva som medlem av sitt folk, som deltagare i dess liv och hela kultur. »Den nakna människan finnes icke», säger den kände grundtvigianen Skat Hoffmeyer, som nu har blivit biskop i Aarhus. Frigör människan från hennes modersmål, från hennes uppfostran, från hennes sånger och psalmer, från hennes minnen, från hennes barndom — och hon finnes icke mera. Därför kan man icke heller skilja kristendomen från folkets liv. Den får sin form och sitt levande innehåll först genom kontakten med det folk, som har anammat den. Kristendomen är nämligen ingen abstraktion, utan levande liv. Därför är det kristna menighetslivet så betydelsefullt, ja, absolut nödvändigt för en levande kristendom. Man kan icke bli kristen, om man icke först är en »naturlig» människa. »Människa först och kristen sedan», säger Grundtvig med ord, som ofta ha blivit missförstådda. Därför är det icke oriktigt att tala om en särskild tysk kristendom, en särskild dansk o. s. v.

Också vår egen tids nationalsocialister ha missförstått honom, då de söka göra honom till sin profet. Grundtvig har nämligen

Om »Grundtvig, människan, diktaren, folkledaren» har den danske kyrkohistorikern professor Hal Koch nyligen på Natur och Kultur direkt för svensk publik skrivit en synnerligen läsvärd orienterande bok.

aldrig såsom de lärt, att alltings ursprungskälla skulle vara rasen och jorden, »Blut und Boden»; han hävdar blott, att det budskap, som kommer ovanifrån, får sin särskilda levande och livgivande form genom de rent mänskliga krafter, som det kristna budskapet möter och förenas med på vår jord. Nazisterna känna endast ett »nerifrån», Grundtvig har även stiftat bekantskap med ett »uppfifrån».

Blott med utgångspunkt från Grundtvig kan man förstå det myekna talet i Danmark om »Folkeliv, Folkeaad, det danske Sprog, det folkelige, Historiens Tale, Menighedslivet» o. s. v.

Men danska folket består icke uteslutande av folkliga gemenskapsmänniskor, av grundtvigianer av lära och natur. Det var på sin plats, att detta folk fick sin Sören Kierkegaard, ensamhetsmänniskan, som ställde människan allena inför sin Gud och som krävde av henne, att hon skulle våga språnget ut »på 70,000 famnars vatten». Men Kierkegaard märkes icke alls som Grundtvig i Danmarks kulturliv. Han är den ensammes filosof, som med spott och spe vände sig mot hela det offentliga livet. Men också han hör hemma i Danmark, ty dansken är icke blott ett mot världen vänt smilande ansikte — såsom vi oftast uppfatta honom —, han är lika mycket den djupe allvarsmannen, som ensam går till sitt möte med Gud.

Det är därför Grundtvig och icke Kierkegaard, som har satt de djupa spåren efter sig i det danska samfundslivet. Han är folkhögskolans upphovsman, även om Kristen Kold skulle bli den, som förde tanken ut i livet. Folkhögskolan har i sin tur blivit förutsättningen för hela den lysande danska bondekooperationen, som står som ett mönster för all världens bönder. Det danska lantbrukets väldiga uppsving under förra århundradet i och med övergången från vegetabilisk produktion till animalisk hade icke varit möjlig utan upplysta och samarbetande tidigare folkhögskoleelever. Världens bästa smör och fläsk kunna visserligen sägas vara ganska egendomliga frukter av folkhögskolans andliga väckelsearbete. Men jag tror, att det är frukter, som icke heller Grundtvig skulle ha föraktat. Ty — hur underligt det än kan låta — har det icke först och främst varit Grundtvigs mening, att folkhögskolan skulle göra sina elever till kristna människor. Han ville snarare, att den skulle göra dem till dugliga medborgare. Den skulle göra människor av eleverna. Om folkhögskolan blott kunde göra de ungas sinnen levande och öppna, skulle nog kristendomen komma av sig själv sedan.

Ty vad man framför allt är rädd för i Grundtvigs Danmark är att söka *tvinga* en tro på människorna. Det finns även en andlig våldtäkt, säger man där. Kanske har rädslan för att inkräkta på den unga människans fria andliga växt på sina håll fört till sådana överdrifter, att läraren döljer sina egna meningar för de unga. Och då glömmer man, att också läraren har rätt att vara människa bland människor.

Se, hela detta sprudlande kulturliv hade redan börjat sjuda och spira i Danmark före nederlagets år 1864. Kristen Kold hade varnat danskarna för att tro, att tyskarna skulle vara deras farligaste fiende. Nej, han satt i deras eget bröst. Där skulle de möta honom i kampen mot sin egen tröghet, odanskheter och vantro. Den första folkhögskolan byggdes i Rödding i norra Slesvig för snart hundra år sedan. Det var Danmarks sätt att bygga borgar mot den angripande tyskheten. Visserligen höll inte heller denna borg 1864 utan måste flyttas till Askov, norr om den nya gränsen. Där skulle Askov ligga som en väldig kraftspridare till hela den kämpande danskheten söder om statsgränsen.

Ty ännu mera skulle Grundtvigs nya Danmark växa fram efter olycksåret 1864. Skola efter skola uppfördes.

Her rejses en Skole som mange før,
snart er de hundred og en vel ude,

sjunger den märklige prästen Jakob Knudsen, Danmarks kanske störste psykolog bland romanförfattarna. Kristen Kold är angelägen påpeka, att »vi läsa icke för att bli lärdare utan för att bli klokare». Grundtvig skriver hela folkhögskolans programsång, där det bland annat heter:

Hvad Solskin er for det sorte Muld,
er sand Oplysning for Muldets Frænde,
langt mere værd end det røde Guld,
det er sin Gud og sig selv at kende.

Vad sedan »den sanna upplysningen» i grund och botten består i, har varit ett ständigt brännande och aktuellt problem i den danska folkhögskolan. Då tyskarna besatte landet, pågick ännu debatten för fullt härom. Hjärtnupenheten står danskarna fjärran i ett så betydelsefullt ordskifte. Folkhögskolerektorerna drabba samman, så det osar hett över hela Danmark. Den mest stridbare är den även i Sverige bekante rektor Aage Möller vid Rönshoveds folkhögskola, som ligger vid 1920 års dansk-tyska

gräns. Han hävdar, att det finns blott två eller högst tre folkhögskolor i landet, som duga, emedan de äro sant grundtvigska. Däribland är hans egen skola en. Alla andra skolor likna närmast stora dammhögar av humanistisk lärdom. Det är inte upplysning *om* livet, som folkhögskolan först skall skänka sina elever, säger han, utan det är upplysning *för* livet. Skolan skall levandegöra de unga och icke förvandla dem till lärda mumier.

Men huru grundtvigskt fria verka icke *alla* danska folkhögskolor i jämförelse med de svenska. Medan vi i det svenska folkbildningsarbetet fråga efter *fakta*, frågar man i Danmark lika mycket efter *anden*.

Den nämnde Aage Möller har fått flera anhängare i Danmark, däribland den kände grundtvigfolkaren och prästen Anders Nørgaard. Men i det motsatta lägret är man icke alls villig att avstå från epitetet »grundtvigsk». Grundtvig ville just att de unga skulle få lära sig något på folkhögskolan, säger man där. Sannast är väl att den store Grundtvig — om han levat — skulle ha givit båda parterna rätt. Så stor var han!

Jag kan inte här utförligare uppehålla mig vid den grundtvigska förnyelsens praktiska frukter i samhälls- och näringsliv. Detta kräver sin särskilda behandling. Hela det danska samhället genomgick en explosionsartad utveckling från 1864 till det första världskriget. »Hvad utad tabtes, skal indad vindes», förklarar den jylländska hedens berömde uppodlare, majoren Enrico Dalgas. Och hela landet gav honom rätt. Det lilla Danmark fick en befolkningstillväxt, som var lika stor som Sveriges. Ljunghedar lades under plogen, sammanlagt lika stora som hela det Sönderjylland, vilket 1920 återförenades med Danmark. Socialt blev landet kanske ledande och i vart fall ett av de mest optimistiska i världen. 1920 kom den stora belöningens dag med Sönderjyllands återförening. Danmark var ett lyckligt land.

Denna återförening är det nödvändigt att säga några ord om. Den visar nämligen, att Danmarks övergång från krigets maktkultur till fredens rättskultur var något mera än blott en av nödvändigheten gjord dygd. Danmark hade av västmakterna fått fria händer med hänsyn till gränsdragningen. Frestelsen var alltså stor att begära ett betydligt större stycke land, än man nationellt och folkligt hade rätt till. Det måste också i sanningens namn sägas, att åtskilliga danskar kände detta begär. Nu hade man ju makt att göra vad man ville med den store motståndaren! Men rättsviljan visade sig vara den starkaste i den danska folk-

själen — den sönderjylländska befolkningen skulle själv få avgöra, vilket land den ville tillhöra.

Härigenom hade Danmark visat, att det verkligen hade blivit ett nytt Danmark. Det hade visat vägen till ett nytt Europa. Det blir sedan Europas sak att avgöra, om det vill slå in på den nya vägen eller ej. Europas öde blir beroende härav. Själv betraktar jag 1920 års gränsdragning i Sönderjylland som en av de verkligt stora händelserna i Europas historia. Den betyder ett genombrott för folkens rätt. Det är först och främst sönderjydernas riksdagsman i Berlin under den tyska tiden, den tidigare folkhögskole-eleven H. P. Hanssen, som har äran av denna Danmarks seger över sig själv. Denne Danmarks sanne son hade tillfullo tillägnat sig Grundtvigs folkliga syn. Han visste, att den enda makt, som kunde upprätthålla ett folk, var kärleken:

Derfor, hvad end Verden siger,
og hvad Verdensmagten vil,
staar og falder Jordens Riger
dog med Kærlighedens Ild,
hvor den blusser, bor Livsgrøden,
hvor den slukkes, hersker Døden.

En ung dansk författare, med vilken jag talade om denna Danmarks nya utrikespolitik, som så klart hade visat sitt ansikte 1920, sade stolt: »Danmark är ännu det enda landet i Norden, som har förmått draga konsekvenserna av vårt nya läge i världen: det vet att dess makt är ringa och handlar därefter. Men Sverige spelar fortfarande stormakt i utrikespolitiken. Finland tror, att det kan besegra Ryssland. Och Norge har imperialistiska ambitioner på Grönland och Island.»

Även om vi icke kunna ge honom rätt, förstå vi dock, vad han menar.

Danmark har i Sönderjylland visat, att även en stark och levande kultur är en makt att räkna med i denna världen. Efter 1933 ha de tyska nazisterna satt som sitt mål att återerövra Nord-slesvigs befolkning till tyskheten. Men det har icke lyckats dem bättre, än att danskarna i stället ha noterat framgångar på deras bekostnad. De startade en rent kulturell organisation som motvikt — Det unge Grænseværn — som i dag har 50,000 medlemmar över hela landet. Alla andra, såväl politiska som opolitiska, ungdomsorganisationer stå bakom den och ge den sitt stöd. Det unge Grænseværn har på det viset blivit ett hela den danska ungdomens svar till det nya Tyskland. Den samlar ungdomen i gräns-

landet till möten och föredrag, till studier och fester, till dans och lek. Man söker samla den om det, som verkligen är Danmark, dansk ande, dansk tanke, dansk syn och tro. Militära övningar förekomma icke alls, även om man är en stor vän av friluftsliv och sport. Det ena vandrarhemmet efter det andra har det rest efter gränsen. Vid s. k. lägerskolor — som visst är en alldeles ny skolform — undervisas eleverna i gränslandets historia och nutida liv. Det unge Grænseværns ordförande är den tidigare världskrigsdeltagaren Peter Marcussen. Vi må minnas, att icke mindre än 30,000 danska sönderjyder deltog i världskriget som tyska soldater. 6,000 stupade, och 2,000 gå ännu omkring som invalider.

Det är den stränge krigaren och den milda modern, som möta varandra i Sönderjylland. Två olika livsföringar och trosläror.

Magt er der i det milde:
hvor Moder Danmark kom,
sprang Kilde efter Kilde
med kærlig Lægedom,

har hela gränslandets danska moder och Det unge Grænseværns medarbetare, Carla Schibler, med rätta gjort till sitt valspråk.

Detta moderligt milda Danmark söker också uppnå försoning och förståelse med den stora krigargrammen. Den danska mindretalstidningen i Flensburg har till lösenord valt »Front og Bro». Även om man önskar försoning, betyder det icke, att man ärnar ersätta den danska moderligheten med ett mera krigiskt sinne. Därför talar man icke blott om »bro» utan även om »front».

Naturligtvis har fronten varit den mest framträdande under de senaste åren. Nationalsocialismen kan aldrig bli Danmarks tro. Men för tidigare tyska förkunnelser har Sönderjylland tjänstgjort som en villig bro. Redan kristendomen kom denna väg med Ansgar. Reformationen gjorde det också. Senare följde romantiken och den nationella liberalismen under 1800-talets början. Mot dess slut marscherade socialdemokratien fram samma väg. Själva mästern Palm gjorde i Sönderjylland de första lärospånen.

Redan efter världskriget började emellertid de tyska kulturvaror, som transporterades denna väg, bli av mindre god kvalitet. Ord sådana som »arbetarkultur», »arbetaridrott», »arbetarhögskolor» trängde sig in i landet och blevo även till dansk jargong. De försvunno emellertid snart igen, ty det behövdes icke så lång tid för att dansken skulle förstå, att kulturen var densamma för såväl arbetare som borgare.

Nu riktar dansken i desto högre grad sina kulturintresserade

blickar mot norr. Danmark har väl alltid varit det mest nordiskt medvetna landet i Norden, och det är ett misstag att tro, att det icke skulle vara det också i dag. Allt gick faktiskt mer eller mindre i nordiskhetens tecken i de sju år jag var i landet. C. P. O. Christiansen började sin nordiska folkhögskola i Frederiksborg, varifrån han förkunnade sina nynordiska tankar som en revolt mot den gamla skandinavismen. Det unge Grænseværn tog som sin tredje programpunkt »at fremme nordisk Forstaaelse og Samarbejde», det utgav den nordiska tidskriften Folkung och upprättade det nordiska institutet »Folkunghus» i Graasten, en folkhögskola i norra Jylland gjorde sin elevförening till en rent nordisk förening, Jörgen Banke tog initiativet till »Nordisk Samfund». Studenter i Köpenhamn bildade ett nordiskt ungdomsförbund. General With bildade organisationen »Det frie Nord» med uppgift att främst stödja Finland, advokaten Einer Georg Johnsen startade »Storskandinavismen», som skulle göra en stat av hela Norden. Kaj Munk sjöng:

Saml dig, saml dig til et Rige,
find dig selv nu, Nord!
Du har Ret og Pligt at sige
Verden mangt et Ord.

Man behöver icke lång tid på sig i Danmark för att upptäcka, att man befinner sig i studentskandinavismens gamla hemland. Carl Plougs ande svävar ännu över vattnen:

Skab en ny, en evig Sage
om vort skønne Fædreland.

Dagens Carl Ploug heter Valdemar Rördam. I »Dybbölsången», som skrevs till det väldiga ungdomsmötet på Dybböl den 11 juni 1933, heter det:

Norden, vort Fædreland, venter din Handling!
femfoldigt Gnistvæld i Kræfternes Hal!
Frihedens Vej til Alverdens Forvandling
gaar gennem os, naar vi kender vort Kald.

Alltså: samtidigt en bekännelse till Nordens enhet samt ett fastställande av dess uppgift i världen. Allt uttryck för sann nordisk anda.

Tillfälliga danska synpunkter på försvaret skall man kanske icke taga alltför allvarligt. Staunings försvarspolitik förstås bäst, om man besinnar hela det danska folkets djupa tvivel på de militära vapnens makt.

Också hela den danska politiken bär en tydlig nordisk prägel. Medan de politiska motståndarna i Tyskland som bäst höllo på med att göra kål på varandra, anordnade de i Danmark gemensamma agitationsmöten, där den efterföljande diskussionen uppfattades som ett prima folknöje av den jublande publiken. Politiska åsikter kan man alltid diskutera, mena danskarna liksom vi. Över politiken står det folkliga, danskheten, och förenar alla. Som samlingens föregångsmän inom politiken vill jag särskilt nämna den konservative ledaren Christmas Möller, en av de största personligheterna i nordisk politik, samt socialdemokraternas, av tyskarna likaledes bortmotade, ordförande efter Stauning, Hedtoft Hansen, en ganska ung man, som i ett fritt Danmark bör ha framtiden för sig. Lägg också märke till, hur alla danska partier samlades i regeringen, då detta var nödvändigt för Danmarks skull. Nu finns det bara danskar i Danmark.

Men hur skall det nu gå med Danmark, med detta strålande Danmark, som vi sökt skildra? Skall Grundtvigs Danmark leva vidare eller gå under? Har det krafter att genomlida det inferno, i vilket man har försatt det?

Ja, jag tror det. Denna min tro är mera än min önskan. Ingen makt i världen skall kunna besegra det andliga Danmark, förutsett att man icke rent av slår ihjäl folket genom att deportera det och upplösa det. Men jag vill icke och kan icke tro, att det skulle vara något lands avsikter.

Jag tror i stället, att Danmark skall uppstå igen och i rikaste mått bidra med de krafter, som skola förlösa och förnya hela vårt Europa. Ty Danmark äger dessa krafter. Det äger dem i sin syn på folket, i sin tro på andens makt, i sin förmåga att offra sig själv för att rätten må segra.

Den tyska ockupationen är en krusning på ytan. Var det någon, som såg första numret av »Höjskolebladet» efter besättandet? Där stod högst uppe till vänster på första sidan en liten notis med petitstil. Som överskrift bar den blott ordet *Danmark*. Den sade med ett par ord, att Danmark hade besatts med tyska trupper och att regeringen hade uppmanat till lugn. Hela notisen liknade just en liten krusning på ytan. Den blev symbolisk för mig. En lätt krusning måste allt det bli, som nu sker.